

ÀKÓBÁ ÀÌSÀN AJEMÓ-ÒPÓNÀ-AJEMÓHÙN ÀTÌ TOJÚ-TẸNU FÚN ÀBÙDÁ ÌŞAFỌ LÁÀRIN ÀWỌN ỌMỌDÉ

(NEGATIVE EFFECT OF OROFACIAL DEFECTS ON SPEECH MAKING AMONG CHILDREN)

Adeyemi Victor IGBOKOYI

Department of Dentaltheraphy

Ògùn State College of Health Technology, Ìlése-Ìjèbú

08066105273 / adeigbokoyi@gmail.com

Sauban Alade ISHOLA

Department of Yorùbá,

Tai Solarin University of Education, Ìjagun

08063740135 / isholasauban@gmail.com

DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.20771972>

Àşamọ

Ìwádìí fí hàn pé, àwọn ìşé ìwádìí tó wáyé ní Èka-ìmọ ètò-ilera ti pọ lórí àwọn àìsàn tí ó jẹ mó ìtójú àwọn aboyún àti àwọn ọmọdẹ. Bákan náà ni ìwádìí ti wáyé lóríìríríşì nípa àwọn àìsàn-àjàkálẹ, àìsàn-ajemó-inú, àìsàn-ajemópọlọ àti àwọn mǐràn bẹẹ. Kò dájú pé ìwádìí tó wáyé lórí àwọn àìsàn ajemó-òpónà-ajemóhùn àti tojú-tẹnu èniyàn pọ tó ti àwọn èyà àìsàn yòókù, pàápàá ní Orílẹ-èdè Nàìjíríà. Ìwádìí yíi tẹpẹlẹ mó àgbéjádẹ àwọn ìmọ tó jẹ mó okùnfà àti ilànà ìşewòsàn fún àwọn àìsàn ajemó-òpónà-ajemóhùn àti tojú-tẹnu. Olùwádìí şe àşàyan àwọn Dókítà àti àwọn aláìsàn tí irúfẹ àwọn àìsàn ajemó-òpónà-ajemóhùn àti tojú-tẹnu yíi n yọ lẹnu. Àwọn Ilé-ìwòsàn Ìjọba Ìpínlẹ Ògùn méta tó wà ní Òtá, Ìjèbú-Òde àti Abẹòkúta ni a yàn láàyò fún ìwádìí yíi. À şe ifòrò-wàni-lẹnu-wò fún àwọn Dókítà méfà ọtọtọtọ àti àwọn méjọ tí àìsàn ajemó-òpónà-ajemóhùn-àti-tojú-tẹnu n şe. A tún şe itupalẹ àwọn ipohùn tí àwọn Yorùbá n lò gégé bí ohun-èlò fún ìtójú àìsàn ajemó-òpónà-ajemóhùn àti tojú-tẹnu. Bákan náà ni a şe àmúlò àwọn ìwé àşàyan, jónà ajemó-akadá, ìwádìí lórí ẹrọ-ayélujára àti àwọn ìwádìí tó ti wáyé şaájú nípa ètò-ilera. Àbàjádẹ ìwádìí yíi ni pé, àwọn ọmọdẹ ni àìsàn yíi sàbà máa n şe jù lọ. Ó tùmọ sí pé, kékeré ni àìsàn ajemó-òpónà-ajemóhùn-àti-tojú-tẹnu ti máa n şe èniyàn, ní èyí tí ó lẹ şe ọşé fún ọpónà-ajemóhùn àti àbùdá ìşáfọ fún èdè pípẹ. Àìsàn ajemó-òpónà-ajemóhùn àti tojú-tẹnu lẹ jẹ èyí tó jẹ mó àìsàn-ìbímọ, àitójú-ọmọdẹ ní àkókò tí ó wà ní aròbó, àşilò oògùn àti àwọn àìsàn-ajemó-àyíká.

Kókó Ọrọ: *Òpónà-Ajemóhùn, àìsàn ajemó-òpónà-ajemóhùn-àti-tojú-tẹnu, àìsàn ajemó-ìbímọ, ìlera èniyàn, àjàkálẹ-àrùn.*

Abstract

Research shows that various works have been done on children and pregnancy. Researchers have also engaged in different diseases, virus affecting health conditions, communicable diseases, mental illness, and several others. Few works have been done on orofacial defects on speech making among children compared to other health research, mostly in Nigeria. This research focuses on the causes and the negative effects of orofacial defections with medical treatment for the diseases. The clustering of orofacial defects is a group of conditions that includes cleft lip,

cleft palate, and both together which affect speech production. Once any of these diseases affect the face of children, it always affects the speech of the patient. This paper tends to fill the vacuum left untouched by the previous research. This research adopts field and oral interview as means to generate primary data. Eight selected patients with orofacial defections and six experts among the health practitioners in the three State Hospitals in Òtá, Abèòkúta and Ìjèbú-Òde in Ògùn State were interviewed. Also, children's poems were analysed and claimed to be one of the methods used in Yorùbá land to curb orofacial defections. The secondary source of data for this research includes textbooks, journal articles, internet, and other research on personal health. This research revealed that, orofacial defections affect children more than adults. This shows that, orofacial defection occurs during childbirth and end up affecting all organs of speech in children. The results of drug abuses, environmental conditions, lack of pre-natal and immediate treatment in post-natal leads to orofacial defections. Orofacial defections, if not well treated at child's birth; they conditioned all the tissues surrounding the face not joining and not well functioning during development and defect the speech making in children permanently. In conclusion, this research provides different solution by which orofacial defections could be treated with modern and traditional methods.

Key words: Oral cavity, orofacial defections, pre-natal and post-natal diseases, personal health, and environmental diseases

1. Ifáará

Òrò nípa ètò-ìlera tó jẹ mó àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tẹnu kì í ẹ se ti ilẹ Adúláwò nìkan, káàkiri àgbáyé ni àìsàn yíi wà. Kì í tilẹ ẹ àìsàn tí a mó mó àwọn èyà kan, àwọn ilú kan tàbí àwọn àwùjọ kan pátó. Takotabo ni àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tẹnu lè bá jà, kò sí fún èyà akọ tàbí obìnrin nìkan. Ohun kan pàtàkì tí a lè fi júwe àìsàn yíi ni àwọn àlẹébù tó wà nínú àdámọ àti ìrísí ojú, ẹnu, ọfun, òpónà-ajẹmóhùn àti gbogbo àyíká ibi ìṣafò èdà ènìyàn. A tún lè júwe àìsàn yíi nípa wíwò ó mó àìsàn ajẹmọ-ìbí, tí ó ní í ẹ pẹlú àyíká ojú àti ẹnu. Yorùbá bọ, wọn ní, àìsàn tó bá dé bá ojú, yòò bá imú. Nítorí náà ni àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tẹnu yíi fi jẹ ọkan pàtàkì lára àwọn àìsàn tí ìran Yorùbá ti lóye rẹ tẹlẹ, (Taylor, 2000:117). Ojú-àmúwayé àwọn àgbààgbà oníwòsàn ibilẹ Yorùbá yàtò sí ti ìlànà ìgbàlódé tí iwádíi yíi gùn lé láti wádíi nípa àìsàn yíi. Taylor (2000:117) fi yé wa pé:

There are many orofacial defects that exist in the oral mucosa, gingival, lips, tongue, maxilla, mandible, floor of the mouth, palate, and teeth. Defects of the hard and soft palates may be divided into three categories: congenital, acquired, and developmental. Orofacial clefts (OFCs) always involve the lips, palate, or both.

Onírúúrú àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tẹnu ló wà, tí wọn ní í ẹ pẹlú awofélé ọfun, awo-inú-èrìgì, ètè méjèèjì, ahòn, àgbòn-ìsàlẹ, eyín-òókán, ìsàlẹ ẹnu, àjà-ẹnu, àti eyín. Àlẹébù tí ó máa n dé bá èrìgì àti àjà-ẹnu náà máa n pín sí oríṣíi ọ̀nà méta: àjẹbí, àkóràn, àti ajẹmọ-ìdàgbàsókè. Àlẹébù tí àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn-àti-tojú-tẹnu (OFCs) máa n sàbà ẹ okùnfà rẹ ní í ẹ pẹlú ètè, méjèèjì, àjà-ẹnu, tàbí àpapọ àwọn méjèèjì.

Ohun tí Taylor (2000:117) wí nínú àlàyé rẹ nípa àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti-tojú-tẹnu fi yé wa pé, onírúúrú ọ̀nà ni àìsàn náà n gbà ẹ ènìyàn, èyí tí ó tún ní í ẹ pẹlú àkókò tí èyà-ara àwọn ọ̀mọdẹ n dàgbà. Bí àìsàn yíi bá kọlu àyíká ojú, imú, ẹnu, àgbòndò, ọfun àti àwọn àyíká mìíràn ní òpónà ajẹmóhùn nígbà tí èyà-ara àwọn ọ̀mọdẹ bá n dàgbà, àkóbá ló máa n ẹ fún àwọn èyà-ara ìṣafò. Èyí tó sàbà máa n ẹ àwọn ènìyàn nínú àwọn àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn-àti-tojú-tẹnu yíi

ni wón n pè ní ètè òkè gígé tàbí èrìgì gígé. Bí ètè ọ̀mọ̀dé bá pín sí méjì tàbí kí èrìgì wón yè, ó máa n ẹ̀ ẹ̀kóbá fún àyíká, imú, ojú àti ẹ̀nu lápapọ̀. Lóòótó, àisàn yíi jẹ̀ mọ̀ ilera, èyí tí kí í jẹ̀ kí ilera ènìyàn dá pé, ẹ̀gbẹ̀n, ó ní ipa lórí ètò-ìbágbẹ̀pọ̀, ìkóra-ẹ̀ni-ní-ìjánu, ị̀sesí àti ìhùwàsí. Àisàn yíi máa n dójú tí àwọn ọ̀mọ̀dé láàárín ẹ̀gbé wón. Yorùbá ní, ọ̀gòdò tí yóò finì ẹ̀sẹ̀n, orí imú ní tí í múnì.

Ní pàtàkì jù lọ, ohun tí iwádìí yíi dá lé lórí ni ị̀sòro ị̀safọ̀ tí àisàn ajẹmọ̀-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tenu n fà fún àwọn ọ̀mọ̀dé. Scapoli, Marchesimi àti Martine Ui (2004:171) tilẹ̀ sọ pé ‘The prominent ones among these OFDs that affects speech making among children are; Cleft lip, Cleft palate, and Tongue ties.’ (Èyí tó sáà maa n ẹ̀ ẹ̀wọn ọ̀mọ̀dé jù lọ nínú àwọn àisàn (OFD) tojú-tenu-àti-ọfun yíi ni; Ètè gígé, Èrìgì gígé, àti Ahọ̀n líló tí ó sì n ẹ̀ ẹ̀dídíwọ̀ fún ị̀safọ̀). Iwádìí yíi fi hàn pé bí a kò bá tètè múra sí iwòsàn àwọn àisàn yíi fún àwọn ọ̀mọ̀dé, ó máa n ẹ̀ okùnfà àwọn ẹ̀yà àisàn m̀ìràn tó jẹ̀ mọ̀ ojú àti ẹ̀nu pèlú imú. Lára irúfẹ̀ àwọn àisàn m̀ìràn tó tún lè sù yọ̀ nìbẹ̀ ni àlẹ́ébù orisun èémí, àìṣe-déédé ìrìn-àjò èémí ní ọ̀pónà ajẹmóhùn, eyín kíkà iyòrò, gbẹ̀fungbẹ̀fun, bẹ̀lúbẹ̀lú, ààfo inú eyín, ahọ̀n lílà, ihò inú eyín, kélẹ̀-ọfun tó lè mọ̀lẹ̀ àti oríṣìi àwọn m̀ìràn bẹ̀. Kí í ẹ̀ ẹ̀bùdà ị̀safọ̀ nìkan ni àwọn àisàn yíi n ẹ̀ ẹ̀kóbá fún, wón tún máa n ní ipa lórí ètò-ìlera yòókù nínú àgọ̀-ara ènìyàn. Ìdì nìyí, tí ó fi ẹ̀ pàtàkì fún wa láti gùn lé irúfẹ̀ iwádìí yíi, kí ó lè jẹ̀ ànfààní fún wa láti máa mójú tó àwọn àisàn yíi fún àwọn ọ̀mọ̀dé, kí ó tó gbilẹ̀ sí wón lára nínú àwùjọ wa.

Àwọn àisàn ajẹmọ̀-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tenu máa n ẹ̀ ẹ̀kóbá fún àgbéjádé afọ̀ fún ipèdè tó já gaara. Yorùbá ní, àrùn tó dé bá imú, yóò bá ẹ̀nu. Iwádìí ajẹmọ̀-ìlera fi hàn pé, àisàn tó bá dé bá ẹ̀yà-ara tó wà ní ọfun máa n ẹ̀ ẹ̀kóbá fún tojú-tenu àti imú ènìyàn. Èyí ni iwádìí yíi ẹ̀ afikún imọ̀ rẹ̀ nípa àisàn ajẹmọ̀-òpónà-ajẹmóhùn-àti-tojú-tenu. Ilàna igbàsèwádìí tí a lò ni ifọ̀rọ̀wáni-lẹ̀nu-wò fún àṣàyan àwọn aláisàn ajẹmọ̀-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tenu ní àwọn Ilé-Iwòsàn Ijọba Ipínlẹ̀ Ògùn ní Ijẹ̀bù-Òde, Òtá àti Abẹ̀òkúta. A tún ẹ̀ iwádìí lódò àwọn akòṣẹ̀mọ̀ṣẹ̀ Dókita àisàn ajẹmọ̀-òpónà-ajẹmóhùn-àti-tojú-tenu ní agbẹ̀gbẹ̀ Ipínlẹ̀ Ògùn. Àwọn ọ̀mọ̀dé tí ojọ̀-orí wón kò ju ojọ̀ kan sí oṣù kan ni àisàn yíi n yọ̀ lẹ̀nu, tí ó sì lè di bárákú fún wón dàgbà. Àisàn yíi kí í jẹ̀ kí àwọn ọ̀mọ̀dé lè ẹ̀ ẹ̀múlò àwọn ẹ̀yà-ara ị̀safọ̀ wón ní àkókò tí àbùdà ị̀safọ̀ bá tó fún wón. Ní ikádìí, iwádìí yíi gbà pé, àwọn àisàn ajẹmọ̀-òpónà-ajẹmóhùn-àti-tojú-tenu ènìyàn a máa ẹ̀ ẹ̀kóbá fún ọ̀pónà-ajẹmóhùn, bí a kò tètè wò àisàn wònyí sà. Iwòsàn tó péye tí wà fún àwọn àisàn ajẹmọ̀-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tenu tí pé, imọ̀ ọ̀tun sì tún n wáyé lówọ̀ lórí iwòsàn àisàn wònyí. Gbogbo àwọn ilàna ị̀ṣẹ̀wòsàn náà ni iwádìí yíi tókà sí lókòòkan láti mọ̀ èyí tó dára jù lọ nínú wón lóde-òní.

2. Àgbèyèwò Èrò àwọn Onímọ̀ Ịṣáájú lórí àwọn Àisàn Ajẹmọ̀-Òpónà-Ajẹmóhùn-àti-tojú-tenu

Lóòótó ni ọ̀pọ̀ àwọn onímọ̀ tí ẹ̀ iwádìí nípa ọ̀kòòkan àwọn àisàn ajẹmọ̀-òpónà-ajẹmóhùn àti-tojú-tenu, ẹ̀gbẹ̀n, àkópọ̀ iwádìí lórí gbogbo àwọn àisàn náà kò wọ̀pọ̀ nínú ị̀ṣẹ̀ àwọn onímọ̀ tí a yẹ ị̀ṣẹ̀ wón wò. A rí àwọn onímọ̀ tí wón tẹ̀pẹ̀lẹ̀ mọ̀ abala kan nínú àwọn ẹ̀yà àisàn wònyí. A sì rí àwọn tí wón ẹ̀ ẹ̀ṣàyan bíi méjì tàbí méta papọ̀ nínú iwádìí tí wón ẹ̀. Àkíyèsí tí a ẹ̀ lórí èyí ní pé, kò yẹ kí iwádìí máa wáyé lóṣọ̀tọ̀ lórí àwọn àisàn náà. Iwádìí fi hàn pé, ẹ̀ ló yẹ kí iwádìí máa wáyé papọ̀ gégé bí àkópọ̀ àwọn ẹ̀yà àisàn ajẹmọ̀-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tenu tí ní iwònúbònú. Àkópọ̀ iwádìí lórí àwọn àisàn náà, ní yóò fún wa ní ọ̀yẹ̀ àkóbá tí ọ̀kòòkan àwọn àisàn náà n ẹ̀ ẹ̀ fún àgọ̀-ara ènìyàn lápapọ̀. Agbenorku (2013:93) ṣàlàyé pé:

Orofacial defects can be mild or serious, or in some severe cases lead to death. The clustering of orofacial defectss is a group of conditions that includes cleft lip, cleft palate, and both together. They should be treated as one; else they conditioned all the tissues surrounding the face not joining and not well functioning during development.

Àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tẹnu lẹ jẹ irúfẹ èyí tó máa ń ni aláìsàn lára tàbí èyí tí kì í ni wọn lára púpọ̀, ó sì tún lẹ nira débí tí ó lẹ já sí ikú. Bí àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti-tojú-tẹnu bá parapọ̀ sínú àgọ-ara èniyàn ni ó máa ń ẹ okunfá tí ó fi máa ẹni ní ilàna ètẹ yíya, erigi gígé, àti méjèjè papọ̀. Ó yẹ kí wọn máa ẹ iwòsàn wọn papọ̀ ni, bí bẹẹ kọ, ó máa ń ẹ àkóbá fún àwọn èyà-ara tó wà ní àyíká ojú, tí wọn kò ní lẹ ẹsẹ papọ̀ ní àkókò idàgbà èyà ara.

Èrò Agbenorku (2013:93) yíi gan-an ni ó mú wa gbà pé irúfẹ ilàna tí wọn fi ń ẹ itojú àwọn àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tẹnu ní àwọn iléewòsàn mètẹ̀tẹ̀ta, ti ipínlẹ̀ Ògùn tí a ti ẹ iwádíi kò kún ojú ọ̀ṣuwọn tó. Ìdí ni pé, wọn ń ẹ àṣàyàn èyí tó nira nínú àwọn àìsàn náà láti wò ó sà fún àwọn aláìsàn. Lónà kejì èwẹ̀, àìsàn yíi kojá èyí tí a le wò níran, tí yóò ti dàgbà sínú àgọ-ara àwọn ọmọdẹ́ kí a tó wò ó sà. Àwọn àgbààgbà ní, kékeré ni a ti ń pa ẹka irókò, kí ó tó dàgbà di igi burúkú tí yóò máa gba ẹbọ lẹwọ̀ ẹni. Irúfẹ ilàna yíi náà ni àwọn Oníwòsàn gbọdò máa tò láti ẹ iwòsàn fún àwọn tí àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tẹnu ń dà láàmú, Nígbà tí a bá ẹsẹ bí ọmọ, a gbọdò ẹ àyèwò fínifíní fún gbogbo àwọn èyà-ara tó wà ní àyíká ojú wọn títí dé ọ̀nà-ọfun láti rí i pé kò sí ẹ̀pẹ̀ẹ̀ kankan tó jẹ mọ̀ àbùdá àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn-àti-tojú-tẹnu. Agbenorku (2013:116) tilẹ̀ fi yé wa pé:

Children suffering from OFDs in low-income countries have high morbidity throughout their life. They face a range of functional and cosmetic problems with potential long-term adverse impact on health, speech, hearing, psychology, learning ability and social skills. The treatment often requires a multidisciplinary approach; from surgical correction of physical defect immediately it is detected on children, to long-term psychological counseling. Other conditions can be treated with surgery or medication after birth.

Àwọn ọmọdẹ́ tí àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti-tojú-tẹnu ń bá ja ní àwọn Orílẹ̀-èdè tí ètò ọ̀rọ̀-ajẹ wọn kò gún régé máa ń kojú inira láti ibẹ̀rẹ̀ igbésí ayé wọn títí dàgbà. Wọn máa ń kojú onírúurú isòro tó jẹ mọ̀ ilera àti oge ẹ́sẹ́ tí ó sì máa ń jẹ ọ̀lọ́jọ̀-ípé lórí ètò-ìlera, àbùdá-ìṣafọ̀, igbóràn, ajẹmọ-ìṣe-ọkàn, ilàna-ìgbẹ̀kọ̀, àti akitiyan ètò-ibágbépọ̀ wọn. Ilàna tí a ń gbà ẹ iwòsàn fún àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tẹnu jẹ èyí tó ní í ẹ pẹ̀lú onírúurú imọ̀ ètò-ìlera ní ẹ̀lẹ̀kajẹ̀ka, ní èyí tí ó lẹ jẹ mọ̀ ti àwọn oníwòsàn isẹ̀-abẹ́ fún èyí tí a lẹ fi ojú rí nínú àwọn àìsàn náà, tí ó sì gbọdò jẹ ní kété tí a bí ọmọ, tí a sì kiyè sí i nínú èyà-ara rẹ. A tún gbọdò máa ẹ iwòsàn náà lọ títí di àkókò tí kò ní fi lẹ ẹ àkóbá fún àbùdá ajẹmọ-ìṣe-ọkàn ní ilàna igbaninímọ̀ràn lóòrẹ̀kòòrẹ̀. Àwọn ilàna mǐràn tí a tún lẹ gbà wo àwọn àìsàn yíi jẹ mọ̀ isẹ̀-abẹ́ tàbí ọ̀ògùn lílò ní kété tí a bí ọmọ.

Ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwọn èniyàn kò ka àìsàn yíi kún àìsàn tí ń ba igbẹ̀-ayé èniyàn jẹ. Àwọn Yorùbá ní, ẹni tó kàn ló mọ̀. Àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn-àti-tojú-tẹnu kojá àìsàn tí a lẹ máa fi ojú bíntín wò láwùjọ. Lójú àwọn tí kò kà á kún, ẹfọ̀rí àti àìsàn inú rírún nira ju àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn-àti-tojú-tẹnu lọ. Bí a bá sì fi ojú ètò-ìlera wò ó, a kò lẹ fi àwọn àìsàn bí ẹfọ̀rí wé àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tẹnu. Ìdí pàtàkì kan ni pé, àwọn tí àìsàn náà ń ẹ ni wọn lẹ rọ̀yìn irúfẹ̀ irora tí wọn ń kojú nínú àgọ-ara wọn. Ìdí nìyí tí a fi kún ọ̀wẹ àwọn Yorùbá tó gbà pé àìsàn tó bá dé bá ojú, yóò bá imú. Àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tẹnu kì í fi ààyè àlááfíà sílẹ̀ fún gbogbo èyà-ara àwọn tó ń ẹ nínú àgọ-ara wọn. Agbenorku (2013:116) júwe oríṣí ilàna méjì pàtàkì tí a lẹ fi ẹ iwòsàn fún àwọn aláìsàn tojú-tẹnu-àti-ọfun. Ó fi yé wa pé, a lẹ lo ilàna isẹ̀-abẹ́ àti ọ̀ògùn lílò. Onímọ̀ yíi ṣàlàyé nínú èrò rẹ́ tí a yọ̀ ló lókè yíi pé, iwòsàn ẹ́sẹ́ fún àwọn aláìsàn tojú-tẹnu-àti-ọfun kò mọ̀ ní iléewòsàn nìkan. Iwòsàn ẹ́sẹ́ fún àìsàn yíi tún jẹ mọ̀ ti àwọn aláábòojútó isẹ̀-ọkàn, àwọn

olùkòní, àwọn olùgbàninímòrán, àwọn ònṣẹṣọ àti àwọn ẹka-ìmò mìíràn tó jẹ mó ètò ìgbé-ayé ẹdà bí àwọn onímò ìbágbépò àti àwọn mìíràn bẹẹ. Allaghra (2015:67) nàà sọ pé:

Estimates from meta-analysis studies reported a prevalence of OFCs ranging from 0.2 to 2.9 per 1000 total births and a pooled prevalence of 1.3 per 1000 total births in India. It is estimated that, every year 28, 600 infants are born with cleft lip and cleft palate, that is, 78 infants per day in the country.

Afojúbù tí àwọn olùwádíí ajẹmọ-àkópò-ìwádíí fi ẹ àgbéjádé ìmọ nípa àwọn àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn-àti-tojú-tẹnu tókà sí ẹ àfihàn ìpele tó bèrẹ láti 0.2 sí 2.9 lórí gbogbo ìbí ẹgbẹrún àti bí ó ti jẹ ìpele 1.3 lórí gbogbo ìbí ẹgbẹrún ní ilẹ India. Ìwádíí wọn yí fi hàn pé, ọdọdún ni àwọn ọmọ ọpónádó tó n ní àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tẹnu n tó ẹgbẹrún-lónà-méjì-dín-lògbòn-ó-lé-èdédégbẹta ní èyí tí ètè gígé àti erigi gígé n yọ wọn lẹnu, ó tùmọ sí pé ojoojúmọ ni wọn n bi ọmọ tí kò dín ní méjìdínlógòrín tí àìsàn yí n ẹ ní Orílẹ-èdè wọn.

Ohun tó ẹ burú nípa àìsàn yí ni pé, àwọn ènìyàn kí í kà á kún àìsàn ajẹnirun ní Orílẹ-èdè Nàìjíríà. Ìdí nìyí tí ìwádíí gbọdò fi fejú lórí ọkọ̀ọkan àwọn àìsàn tó jẹ mó àyíká ojú àti ọpónà ajẹmóhùn ènìyàn. Nínú ohun tí Allaghra (2015:116) ẹ ní àlàyé nípa bí àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tẹnu ẹ n bá àwọn ènìyàn fínra, ó fi hàn pé, ìgbà tí ọmọ bá sì wà ní ọpónàdó ni a gbọdò ti ẹ àyèwò fínífinnì fún gbogbo àgò-ara rẹ láti mó bóyá ó ní àìsàn lára. Ní kété tí a bá ti ẹ àkíyèsí àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti-tojú-tẹnu lára ọmọdẹ, ó yẹ kí a tètè jí gírì sí ìwòsàn síṣe fún àwọn ọmọ bẹẹ.

3. Oríṣíí àwọn Àìsàn Ajẹmọ-Òpónà-Ajẹmóhùn àti Tojú-tẹnu tí n ẹ Àkóbá fún Àbùdá Ìṣafò
Ìwádíí fi hàn pé, àwọn àìsàn tó wà ní àyíká ojú àti ọfun pọ, tí wọn sì máa n ẹ àkóbá fún ìṣafò. Bí àìsàn yí bá kọ lu ọpónà-ajẹmóhùn, a máa wáyé bí gbọfun-gbọfun, bèlúbèlú, jejere-ọfun, kélé wíwú, òlélé tó lẹ mólẹ, orí ahon tó lẹ mólẹ, erigi fífó, àjà-enu gígé, ahon lílà, káà-imú dídí àti oríṣíí àwọn mìíràn bẹẹ. Ẹ jẹ kí a ẹ àyèwò àwọn àìsàn nàà lókọ̀ọkan bí àwọn abẹnà-ìmọ wa ti ṣàlàyé fún wa lóko ìwádíí. Bí a bá mọ oríṣun àwọn àìsàn yí, a ó mọ ọṣẹ tí wọn n ẹ fún àbùdá ìṣafò fún àwọn ọmọdẹ, (Allaghra, 2015:67). Àfiwé ohun tí Allaghra (2015:67) sọ yí wà ní ìbámu pèlú ẹrì ìfòrò-wáni-lẹnu-wò tí a ẹ ní iléewòsàn Ìjọba-Ìpínlẹ Ògùn tó wà ní Ìjẹbú-Òde. Àtẹ ìsàlẹ yí tí a gbà láti ọdò Dókítà Ayédùn fi ìdí èrò yí múlẹ:

Àìsàn Òpónà-Ajẹmóhùn	Okùnfà	Qdún	Ìlànà iwòsàn	Àbájádé
Ahon lílò	Ajẹmọ-ìbí	2019	Ìṣẹ Abẹ àti òògùn lílò	Àìsàn nàà kò lọ tán
Bèlúbèlú	Ajẹmọ-ìbí	2014	Ìṣẹ Abẹ	Àìsàn nàà lọ tán
gbọfun-gbọfun	Àjàkálẹ	2019	òògùn lílò nìkan	Àìsàn nàà lọ tán
orí ahon tó lẹ mólẹ	Ajẹmọ-ìbí	2017	Ìṣẹ Abẹ	Àìsàn nàà lọ tán
káà-imú dídí	Ajẹmọ-ìbí	2017	Ìṣẹ Abẹ	Àìsàn nàà kò lọ tán
ahon lílà	Ajẹmọ-ìbí	2019	Ìṣẹ Abẹ àti òògùn lílò	Àìsàn nàà kò lọ tán

Fig. 1 Àìsàn Òpónà-Ajẹmóhùn (Iléewòsàn Ìjọba Ìpínlẹ Ògùn ti Ìjẹbú-Òde)

3.1. Ahọn lílọ

Dókítà Ayédùn fi yé wa pé, ahọn lílọ kì í ẹ̀ ipèdè àwọn Onímò iwòsàn, àwọn onímò Èdà-èdè ní wọn n ló ó. Àwọn tí wọn tún mò nípa Ètò-ilera tí kò jẹ̀ mò iwòsàn àfojúrí tí n ẹ̀ àkóbá fún ilera ènìyàn nínú ẹ̀nu náà n ló ó. Ahọn tí ó jẹ̀ ọ̀kan pàtàkì nínú àwọn ẹ̀yà-ara ìṣafò ènìyàn ní àìsàn tí a mò sí ahọn lílọ̀ yìí máa n bá jà. Orísun àìsàn yìí jẹ̀ mò ilàna-ìbí ọ̀mọ̀ ju àjàkálẹ̀-àrùn lọ. Ohun tí dókítà yìí ṣàlàyé fún wa lórí àìsàn ahọn lílọ̀ yìí fi hàn wá pé, inú okùn tò so ọ̀lẹ̀-ìbí kò nínú aboyún ní iwádíí fi hàn wá pé àìsàn yìí tí n bèrẹ̀. Bákan náà ní a rí i kà nínú ìṣẹ̀ àwọn onímò ètò-ilera pé, kò ẹ́ẹ̀ ẹ́ látí mò ipò tí ahọn ọ̀mọ̀ wà nígbà tí ó sì wà ní ipò ọ̀lẹ̀, ó sì tún nira látí mò pé àìsàn yìí ẹ́ ọ̀mọ̀ ẹ́áájú ìbíńmọ̀. Ní kété tí wọn bá ti bí ọ̀mọ̀ náà sáyé, kò nira látí tètè mò pé ó ní ahọn lílọ̀, (Allaghra 2015:67).

Dókítà Ayédùn tún ṣàlàyé fún wa pé, bí a kò bá tètè múra sí iwòsàn àìsàn ahọn lílọ̀ yìí, ó máa n ẹ̀ okùnfà àwọn àìsàn ajẹmọ̀-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tenu mǐràn. Èyí tó dájú jù lọ, tí ahọn lílọ̀ máa n ẹ̀ okùnfà rẹ̀ nínú àwọn àìsàn náà ní ahọn lílẹ̀ mólẹ̀, olélé wíwú àti ahọn lílà. Inú káà-ẹ̀nu ní odidi ahọn ènìyàn wà. Iwájú ahọn, ẹ̀yìn ahọn àti ààrin ahọn jẹ̀ abala mètá pàtàkì tí wọn n kó ipa nínú àbùdá ìṣafò fún ènìyàn. Àwọn iró afàjápẹ̀, afèrigìpẹ̀, afàfàséfètèpẹ̀, afàjàfèrìpẹ̀, àfitán-án-nápẹ̀ àti afàjápẹ̀ ní àwọn iró tí ìṣòro máa n dé bá nígbà tí a bá n gbé wọn jáde ní opónà ajẹmóhùn. Bí a bá ẹ̀ àkíyèsí ìṣowópèdè àwọn aròbó tí wọn ẹ́ẹ̀ n lahùn afò, a ọ̀ò rí i pé àwọn ibi ìṣenupè tí a tọ́ka sí lókè wònyí máa n nira fún wọn látí lò gaara. A rí i pé, ohun tí Dókítà Ayédùn ṣàlàyé yìí wà ní ìbámu pèlú àlàyé onímò kan tí ọ̀un náà gbà pé ohun tí ó ẹ̀kùnfà rẹ̀ ní pé, àwọn ẹ̀yà-ara ìṣafò tó wà ní àyíkà iwájú ahọn, ààrin ahọn àti ẹ̀yìn ahọn máa n dàgbà diẹ̀ diẹ̀ ní. Bí àwọn ẹ̀yà-ara ìṣafò tó rò mò iwájú, ààrin àti ẹ̀yìn ahọn yìí kò bá tǐ gbó dáadàa, àwọn ibi ìṣenupè tí a tọ́ka lókè kò ní í ẹ́ṣẹ̀ dáadàa. Bákan náà ẹ̀wẹ̀, bí àìsàn ahọn lílọ̀ bá fara hàn nínú ahọn ọ̀mọ̀dẹ̀, wọn kì í lẹ̀ ẹ̀ àmúlò ẹ̀yà-ara ìṣafò tí a mẹnụ̀ bà ní àyíkà ahọn dáadàa, (Ìṣòlá, 2018:152-153)

Nínú àlàyé tí Dókítà Ojúgbélẹ̀ ẹ́ fún wa, ó hàn pé, ibi ìṣán tó di ẹ̀yìn ahọn mú mólẹ̀ ní káà ọ̀fun ní àìsàn ahọn lílọ̀ tí bèrẹ̀. Bí ahọn bá lọ, yóò ẹ̀ àkóbá fún abala mètèètà tí ahọn ní. Iwájú ahọn kò ní lẹ̀ kojú sí erìgì, ààrin ahọn kò ní lẹ̀ gbéra sókè kan àjà ẹ̀nu, bèè ní àfàsẹ̀ ẹ̀yìn àti ahọn náà yóò máa tàsẹ̀ ara wọn nígbà tí wọn bá n ẹ́ afò. Àwọn àgbààgbà ọ̀mọ̀ràn àwùjọ̀ Yorùbá tí wọn ní ọ̀yẹ̀ nípa ilàna ìṣewòsàn tí kò jẹ̀ mò ọ̀ògùn lílọ̀ tí gbìyànjú onírúurú ọ̀nà àbáyọ̀ látí mò ọ̀mọ̀dẹ̀ tí àìsàn ahọn lílọ̀ n yọ̀ lẹnu. Bákan náà ní Ìṣòlá (2018:152-153) ẹ́ àpẹ̀júwe ilàna tí wọn n gbà ẹ́ ẹ̀yí. Ìṣòlá (2018: 153) ṣàlàyé pé:

Ìlànà eré ẹ́ṣẹ̀ àti gbẹ̀fẹ̀ ní ó rọ̀rùn jù lọ látí kó àwọn ọ̀mọ̀dẹ̀ ní èdè tí ó nira fún wọn. Bí a bá ẹ́ àkíyèsí ìṣowọ̀-pe-èdè àwọn ọ̀mọ̀dẹ̀, pàápàá àwọn tí wọn wà ní ìpele aròbó títí dé ìpele màjèsín, wọn máa n sàbà ẹ́ àwọn iró èdè pè. Wọn lẹ̀ fi iró [b] pe iró [kp], kí wọn fi [k] pe [t]. Ídí nìyí tí ẹ̀kọ̀ nípa pípe àwọn iró náà fi pọ̀n dandan fún àwọn àgbààgbà látí fi kó àwọn ọ̀mọ̀ ní ìpele tí wọn wà yìí.

Bí a bá wo àyọ̀lò èrò onímò yìí ní ìbámu pèlú ohun tí Dókítà Ayédùn àti Dókítà Ojúgbélẹ̀ sọ fún wa, a ó rí i pé, ọ̀yẹ̀ ìmọ̀ ìṣowọ̀lo-èdè ní ó fi jùwe àlẹ́bù ìṣafò àwọn ọ̀mọ̀dẹ̀ àti ogbón itóni tí àwọn àgbà ọ̀mọ̀ràn àwùjọ̀ Yorùbá tí n ló látí ẹ́ àwá rí ìmọ̀ nípa àlẹ́bù àbùdá ìṣafò náà. Àgbékalẹ̀ àwọn ewì alohùn ọ̀mọ̀dẹ̀ tí a n dà pé ní ewì akónilẹnu tàbí dájú-dánu ní àwọn Yorùbá n ló látí mò àwọn ọ̀mọ̀ tí àìsàn ajẹmọ̀-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tenu n yọ̀ lẹnu. Bí ahọn ọ̀mọ̀dẹ̀ bá lọ, gégé bí àlàyé tí a ẹ́ ẹ́áájú, yóò nira fún ọ̀mọ̀ náà látí pe àwọn iró ìṣafò tí a n lo abala ahọn mètèètà fún. Ídí nìyí, tí a fi ṣàlàyé pé, bí ahọn bá ti lò nínú ẹ̀yà-ara ìṣafò àwọn ọ̀mọ̀dẹ̀, ahọn a máa ẹ́ àkóbá fún àwọn ẹ̀yà-ara yóòkù tó wà ní àyíkà rẹ̀ fún àbùdá ìṣafò. Ẹ̀ wo àyọ̀lò ìsàlẹ̀ yìí:

(1). Kélébé, kèlèbè kélébé

È máa pèbù kélébé
 Kélébé, kèlèbè kélébé
 È máa lébù kélébé
 Kélébé, kèlèbè kélébé
 È máa kòbè kèlèbè
 Kélébé, kèlèbè kélébé
 È máa fèbù bebè kèlèbè
 Kélébé, kèlèbè kélébé
 È máa kangì kélébé

(Ìṣòlá, 2018:153)

Ohun tí a pe àkíyèsí wa sí nípa àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tẹnu lórí àyọlò ewì alohùn ọmọdé tó wà lókè yíí ní pé, àwọn iró àfàfàsépè, akùnyùn tí a-sénú-pè [k] àti iró àfèrìgìpè, akùnyùn tí a-fẹgbẹ-ẹnu pè àti iró kónńsónánti àfètèpè, akùnyùn tí a-sénu-pè ní a kọ yàtò nínú àyọlò náà. Bí àlẹébù bá dé bá ahọn, èyí tí a mò sí ahọn lílọ, yóò nira fún ọmọdé láti pe àwọn iró tó jẹ mò èyí tí à n fí àwọn ibi-ìṣenupè àti ọnà-ìṣenupè tí a tọka sí lókè yíí pè. Bákan náà ẹwẹ, àìsàn tó jẹ mò ahọn lílọ kì í fún ọmọdé ní ìlera tó péye nínú àgọ-ara wọn. Bí a bá fí ojú ìwádíí yíí wo àlẹébù ìṣafọ àwọn ọmọdé tí ahọn lílọ ẹ okùnfa rẹ, a lè ẹ atúnro ewì alohùn ọmọdé tí ayọ lò lókè yíí láti ẹ àfihàn abala ibi tí àwọn àlẹébù ìṣafọ náà wà. È wo àpẹrẹ ìsàlẹ yíí:

(2) Séyébésèyèbèsèyébé

È máa pèbù séyébé
Séyébésèyèbèsèyébé
 È máa yèbù séyébé
Séyébésèyèbèsèyébé
 È máa tọbè sèyèbè
Séyébésèyèbèsèyébé
 È máa fèbù bebè sèyèbè
Séyébésèyèbèsèyébé
 È máa sangi sélébé

Gbogbo iró àfàfàsépè, àkùnyùn tí à-sénú-pè [k] tó wà nínú afọ ewì alohùn ọmọdé tí a fí ẹ (àpẹrẹ 2) lókè ní àyípadà dé bá nínú (àpẹrẹ 2) tó wà lókè yíí sí ìrì kónńsónánti àfàfàfèrìgìpè, àkùnyùn tí a-fúnnu-pè [s]. Bákan náà ní àwọn iró àfèrìgìpè, akùnyùn tí à-fẹgbẹ-ẹnu-pè [l] yí padà sí iró kónńsónánti àfàjápè, akùnyùn tí à-séèsé-tán [y] nípa àkóbá tí ahọn lílọ ẹ fún àbùdá ìṣafọ tí a n ṣàlàyé fún wa. Àkíyèsí tí a ẹ lórí èyí pèlú ohun tí ọkan lára àwọn oníwòsàn àwọn ọmọdé sọ fún wà ní ilẹ̀wòsàn Ìjọba Ìpínlẹ̀ Ògùn tó wà ní ilú Ọ̀tá, fí yé wa pé, bí èyà-ara ìṣafọ ọmọdé bá ní àlẹébù, ó máa n nira fún wọn láti pe àwọn iró-èdè kan. Abẹ̀nà-ìmọ wa náà fí yé wa pé:

Ohun tí mo fẹ kí ẹ mò ní pé, ó ẹ ẹ ẹ, kí àwọn ọmọdé ní àlẹébù ìṣafọ tí a wí yíí, bí àwọn èyà-ara ìṣafọ tó wà fún iró pípè wọn kò bá tì gbó tó láti kópa bí ó tí yẹ lásìkò ìṣafọ. Bí èyí bá wáyé nínú ìlànà ìṣafọ àgbàlagbà, kò sòro láti mò pé àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tẹnu tí a pè ní ahọn lílọ yíí ló ẹ àkóbá fún àbùdá ìṣafọ rẹ láti ìgbà èwe. (Dókità Ojúgbélé)

Àlàyé abẹ̀nà-ìmọ wa yíí wà ní ìbámu pèlú àfihàn àwọn ẹrì tí wọn ẹ àfihàn wọn fún wa nínú fónràn fidíò ilẹ̀wòsàn Ìjọba Ìpínlẹ̀ Ògùn tó wà ní ilú Ìjẹ̀bú-Òde. Dollerbg, Manur àti Makai (2011:102) náà fí ìdí rẹ múlẹ pé:

Speech disorder and articulation are generally not noticed until pre-school when children acquire control over most consonants.

Àrùn idàrúdàpò-ìṣafò àti ìṣenupè jẹ èyí tó sàbà máa n fara sin ṣáájú kí àwọn ọmọdé tó bèrè ètò-èkọ, ní àkókò tí àwọn ọmọdé bá n fura pé ó nira fún wọn láti pe àwọn iró kónńsónánti kan.

Bí a bá gùn lé ohun tí àwọn onímò yíi n wí, ó tùmò sí pé, a kò tẹ lé ojú-àmúwayé àwọn Yorùbá nípa ilàna tí a tọka sí pé wọn n gbà ẹ àwàrí ìmò nípa àisàn-tojú-tẹnu-àti-òna-òfun. Kékeré ni àwọn Yorùbá ti n wá ọna àbáyọ fún itọjú àisàn yíi ní ilàna ibílẹ, nígbà tí ọmọ yóò ti dàgbà diẹ ní ti ilàna ìgbàlódé. Fún idí èyí, bí a bá gùn lé àwùjọ Yorùbá tí ètò-èkọ àwọn ọmọ wọn ti bèrè láti ipele aròbò, a óò rí i pé ó rọrùn fún wọn láti mọ bí àisàn ajemò-òpónà-ajemóhùn àti tojú-tẹnu bá n ẹ àwọn ọmọ wọn, pàápàá èyí tí a pè ní ahòn lílọ yíi. Ọkan lára àwọn onímò tí a ẹ àyèwò iṣẹ wọn lórí àisàn ajemò-òpónà-ajemóhùn àti tojú-tẹnu tọka sí ilàna tí a lè fi tètè mọ àisàn ahòn lílọ yíi àti àkóbá tí ó máa n ẹ fún àbùdá ìṣafò. Wright (1995:98) sọ pé:

There are various ways by which the symptoms and signs of tongue tie could be noticed, few of these includes difficulties in lifting the tongue to the upper teeth or moving the tongue from side to side; trouble sticking out the tongue passing through the lower front teeth; and tongue which appears noticed or heart shaped when tucked out. Tongue tie affects the bite and structure of the mouth, the ability to breastfeed and even the ability for a child to speak properly...speech sounds that may be adversely affected by impaired mobility of the tip of the tongue includes lingual sounds and sibilants such as [t], [d], [n], [l], [s], [r], [z] and [th].

Onírúurú ilàna ni a lè gbà mọ àwọn àmì àti àpẹrẹ tó n ẹ ìṣòro tó rò mọ ìgbésókè sódò ahòn lọ sí ipò ibi tí eyín òkè wà àti ìṣòro tó rò mọ gbígbé ahòn lọ sọtùn-ún sósì; ìṣòro tó máa n dèna gbígbé ahòn kojá lọ sí ipò ibi tí eyín isàlẹ wà; àti ìṣòro tó ẹ àfihàn bí ahòn ẹ ká roboto tàbí kí ahòn fẹ kojá bí ó ti yẹ, tí yóò rí bíi àwòrán ọkàn nígbà tí ó bá yọ síta nínú ẹnu. Ahòn lílọ máa n ẹ àkóbá fún gbogbo àyíká ẹnu, kì í fún ọmọdé ní ànfààní láti lè mu ọmú dáadáa, wọn kì í sì lè sòrò já gaara. Àwọn iró ìṣafò tí ahòn lílọ n ẹ àkóbá fún ni àwọn tó jẹ mọ iró-èdè pípè àti iró afàjáfèrìgìpè bíi [t], [d], [n], [l], [s], [r], [z] àti [th].

Ohun tí onímò yíi ṣàlàyé nípa ahòn lílọ wà ní ibámu pèlú àbájáde iwádìí tí a ẹ lódò àwọn oníwòsàn àti Onímò ètò-ilera tí a ẹ iwádìí lódò wọn. Abala ibi tí àwọn abénà-ìmò wa sọ di mímò fún wa pé àléébù máa n dé bá nínú ẹnu nígbà tí ahòn àwọn ọmọdé bá lò náà ni Wright (1995:98) tọka sí nínú àlàyé rẹ tí a yọ lò lókè yíi. Bákan náà, onímò yíi fi yé wa pé, àwọn aṣẹrẹ kan wà tí a fí n dá àmì àisàn ahòn lílọ mọ. Gbogbo àwọn aṣẹrẹ tí onímò yíi tọka sí ló jẹ mọ ìgbésẹ tí àwọn Yorùbá n gbé láti wòye àisàn tó jẹ mọ àbùdá ìṣafò, gégé bí iwádìí ti fi hàn wá. Nítorí náà, àisàn ahòn lílọ kì í ẹ àisàn tí a lè fi ọwọ yẹrẹ mú.

Gbogbo àwọn abénà-ìmò wa ni ifẹnukò wà lórí ilàna tí a lè gbà ẹ iwòsàn ahòn lílọ. Ohun tí wọn gbà pé ó rọrùn, tí ó sì dára jù lọ ni iṣẹ abẹ tí a ẹ fún ọmọdé tí ahòn rẹ lò. Iwádìí fi hàn pé, iṣẹ abẹ tí wọn yóò ẹ fún ọmọ tí ahòn rẹ lò gbòdò wáyé ní àkókò tí ọmọ náà wà ní aròbò. Bí iṣan tó de èyìn ahòn mólẹ bá ti gbó kojá ààyè, yóò nira láti ẹ iṣẹ-abẹ fún ọmọ tí ahòn rẹ lò. Ó tún ẹ pàtàkì pé, èẹkan soṣo ni iṣẹ abẹ ahòn lílọ dùn mọ. Bí iṣẹ-abẹ ahòn lílọ bá kojá èẹkan soṣo, ó máa n ẹ àkóbá ayérayé fún ahòn ọmọdé.

3.2. Ètè Gígé

Dókítà Ojúgbélẹ̀ ló sàlàyé èyí fún wa pé, ó jẹ ọkan lára àwọn àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tẹnu tí ó n ẹ̀ ọ̀kóbá fún àbùdá ìṣafọ̀ fún àwọn ọmọdẹ̀. Ètè ọ̀kẹ̀ nì àìsàn yìí sáà maa n kọ̀ lù. Bí a bá ẹ̀ ọ̀kíyèsí ìrísí ètè ènìyàn, ó maa n dúró nì aláabùdá méjì, tí ààyè tẹ̀érẹ̀ kan là wọn kọ́já lọ sí abẹ̀ igi imú. Lọpọ̀ igbà, ibi tí ààyè tẹ̀érẹ̀ wà láàrìn ètè ọ̀kẹ̀ lọ sí abẹ̀ igi imú yẹn gan-an nì àìsàn ètè gígé maa n sáà kọ̀ lù. Nínú àlàyé tí Dókítà Ògúntólá nàà ẹ̀ fún wa ní ilẹ̀wòsàn Ìjọba tí Abẹ̀òkúta, ó fi yé wa pé, àìsàn yìí lè pòn sí apa ọ̀tún ètè ọ̀kẹ̀ nígbà mìíràn, ó sì tún lè pòn sí apa ọ̀sì ètè nàà. Bákan nàà nì Dókítà Ojúgbélẹ̀ tún sàlàyé fún wa pé, àìsàn ètè gígé a maa kọ́já lọ sí abẹ̀ ètè, tí yóò kan awò fẹ̀lẹ̀ tó wà lára eyín ọ̀kẹ̀ ní apa ita nínú ẹnu. Ó ẹ̀ ẹ̀ ẹ̀ kí àìsàn ètè lílà gbilẹ̀ wo kàà imú, tí yóò sì dá ihò sí àwọn kẹ̀rẹ̀kẹ̀rẹ̀ tó gbé igi imú ró. Ohun tí àwọn abẹ̀nà-ìmọ̀ wa sàlàyé fún wa ní àwọn ilẹ̀wòsàn Ìjọba Ìpínlẹ̀ Ògùn mètẹ̀tẹ̀ta tí a lọ wà ní ibámu pẹ̀lú àgbékalẹ̀ àlàyé àwọn onímọ̀ tí a yẹ̀ wò lórí àìsàn ètè lílà yìí (Watkins, Meyer, Straus àti Aylsworth 2014:87). Dókítà kan nínú àwọn abẹ̀nà-ìmọ̀ wa ní ilẹ̀wòsàn Ìjọba Ìpínlẹ̀ Ògùn fi yé wa pé:

A cleft palate occurs when the roof of the mouth contains an opening into the nose. These disorders can result in feeding problems, speech problems, hearing problems, and frequent ear infections. Cleft lips are the result of tissues of the face not joining properly during developmental stages in children. As such, they are a type of birth defect. The cause is unknown in most cases. Risk factors include smoking during pregnancy, diabetes, obesity, an older mother, and certain medications. (Interview with Dr Ojúgélẹ̀)

Èrìgì lílà maa n wáyé nígbà tí ọ̀rùlẹ̀ ẹnu bá sí sílẹ̀ lọ dé inú ihò imú. Àwọn àlẹ́bù yìí maa n ẹ̀ ọ̀kúnfà àlẹ́-jeun, àlẹ́bù ìṣafọ̀, ìṣòro àgbọ́yadi, àti ìṣòro mìíràn tó jẹ̀ mó ìgbọ̀ràn. Ètè gígé nì ohun tí àwọn ẹ̀ran-ara ènìyàn tó wà ní àyíká ojú maa n ẹ̀ ọ̀kúnfà rẹ̀, bí ìṣòro bá dé bá àwọn ẹ̀ran-ara nàà ní àkókò tí wọn n dàgbà nínú ipele idàgbàsókẹ̀ ọmọdẹ̀. Fún idí èyí, wọn jẹ ọkan lára àwọn àìsàn tó jẹ̀ mó ibí-ọmọ. Lọpọ̀ igbà, a kì í mọ̀ orisun àìsàn ètè gígé. Ewu nílá tí iwádìí fí hàn pé ó sáà maa n ẹ̀ ọ̀kúnfà àìsàn yìí nì sìgá mímu fún aboyún, àtògbẹ̀, àìsàn-maa wú-maa wú, obìnrin tó ti gbó kí ó tó bímọ̀, àti àwọn ọ̀ògùn tí à n ló.

Àwọn ohun tí dókítà yìí tọ́ka sí pé ó n ẹ̀ ọ̀kúnfà ètè gígé wà lára gbogbo àwọn nìkan tí a gbọ̀ lẹnu àwọn abẹ̀nà-ìmọ̀ wa pé ó n ẹ̀ ọ̀kúnfà àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-tẹnu lápapọ̀. Lónà àkókó, a rí i pé àwọn àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn-àti-tojú-tẹnu sáà maa n jẹ̀ mó ibí-ọmọ. Ẹ̀ wo àtẹ̀ isàlẹ̀ yìí:

Àìsàn Òpónà-Ajẹmóhùn	Okúnfà	Qdún	Ìlànà iwòsàn	Àbájáde
Ètè gígé	Ajẹmọ-ibí	2018	Ìṣẹ̀ Abẹ̀	Àìsàn nàà lọ tán
Gbọfun-gbọfun	Àjàkálẹ̀	2016	Òògùn lílò nìkan	Àìsàn nàà lọ tán
Orí ahon tó lẹ̀ mólẹ̀	Ajẹmọ-ibí	2014	Ìṣẹ̀ Abẹ̀	Àìsàn nàà lọ tán

Fig. 2 Àìsàn Òpónà-Ajẹmóhùn (Ilẹ̀wòsàn Ìjọba Ìpínlẹ̀ Ògùn tí Ọ̀tà)

Ìwádìí tí a ɛ lódò Dókítà Ògúnlólá fí hàn wá pé, inú oyún ní orísùn ògòròrò àwọn àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn-àtí-tojú-tẹnu. Agbẹgbẹ tún wà lára àwọn ohun tó lè fa ètè gígé àtí èrìgì gígé nàà. Bí a bá bí ọmọ sí ilẹ olóoru tí òòrùn tí sáà maa n mú tó òdiwón 55^c lásìkò ọgìnnìtìn, tí ó sì n mú tó 98^c ní àkókò èyèrùn, èyà-ara irúfẹ àwọn ọmọ bẹẹ maa n ní ìṣòro. Àwọn èyà-ara tí irúfẹ agbẹgbẹ bẹẹ n ɛ àkóbá fún ní ẹsẹ, ọwọ, ẹyinjú, eyín, etígbò (etí-inú), káà imú, káà ọfún àtí gbogbo àyíkà ojú.

Ọkan nínú àwọn abẹnà-ìmò wa, Dókítà Ògúnlólá fí yé wa pé, bí ètè ọmọdé bá gé, kò lè rọrùn fún un láti ɛ afò já gaara. Irúfẹ àwọn ọmọ bẹẹ ní wón n pè ní agénú tí gbogbo ìrò-ìfò wón maa n já sí aránmúpè. Bí àwọn ọmọ nàà bá pe kónsónántì aránmú aṣesílẹ̀bù, ìpèkúpè ní yòò pè é, nítorí pé èémí tí n ti inú èdòfóró bọ láti gba imú àtí ẹnu jáde yòò ti ní àlẹ́ébù ní òpónà ajẹmóhùn. Ìṣòlá (2018:188-189) nàà ṣàlàyé pé, “àwọn Yorùbá ṣedá ọpọ orin àlọ ìjàpá láti sọ ìjàpá di èdà tó n rán imú pe gbogbo ìrò-èdè. Ídì ní pé, wón fẹ kí àwọn ọmọ wón mọ ìyàtò láàrin ìrò aránmúpè àtí ìrò àìránmúpè”. Ohun tí onímọ yíi sọ tònà, sùgbón, a rí i pé kí í ɛ pé àwọn Yorùbá kàn fẹ fí ìrò aránmúpè àtí ìrò àìránmúpè kó àwọn ọmọ wón nínú orin àlọ ìjàpá, bí kò ɛ láti ɛ àwá rí ìmò nípa àìsàn ajẹmọ-òpónà-ajẹmóhùn àtí tojú-tẹnu. Ẹ wo àpẹẹrẹ àyọlò orin àlọ ìjàpá yíi:

- (3) Lílẹ̀: Asín bù mí nímú jẹ
 Ègbẹ̀: Jóó mi jó
 Lílẹ̀: Asín bù mí nímú jẹ
 Ègbẹ̀: Jóó mi jó
 Lílẹ̀: Ìjà rée mo wá là
 Ègbẹ̀: Jóó mi jó
 Lílẹ̀: Asín tòuntòkéré
 Ègbẹ̀: Jóó mi jó
 Lílẹ̀: Àwọn ló jọ n já
 Ègbẹ̀: Jóó mi jó
 Lílẹ̀: Ìjà rée mo wá là
 Ègbẹ̀: Jóó mi jó
 Lílẹ̀: Asín bù mí nímú jẹ
 Ègbẹ̀: Jóó mi jó
 Lílẹ̀: Ẹ gbà mí lówọ rẹ
 Ègbẹ̀: Jóó mi jó
 Lílẹ̀: Àwò mí n bẹ lójà
 Ègbẹ̀: Jóó mi jó (Ìṣòlá, 2018:190)

Afò orin òkè yíi ní onímọ yíi fí ɛ òdiwón ìwádìí tirẹ lórí èkó ìṣowólo-èdè ilàna ìbílẹ̀ Yorùbá nínú àwọn ewì alohùn ọmọdé. Lójú onímọ yíi, ìrò aránmúpè ní àwọn Yorùbá gbé orin yíi kalẹ̀ láti fí kó àwọn ọmọ wón. Bí a bá wá gùn lé èrò onímọ yíi, yòò nira láti pààlà sí ààrin ìrò aránmúpè àtí ìrò àìránmúpè nínú àwọn ìrò èdè Yorùbá. Ídì ní pé, gbogbo àwọn ìrò inú afò nàà ní wón sọ di aránmúpè bá yíi:

- (4) Lílẹ̀: Ansín bìn mín nímún jẹn
 Ègbẹ̀: Jón-ón mín jón-ón
 Lílẹ̀: Ansín bìn mín nímún jẹn
 Ègbẹ̀: Jón-ón mín jón-ón
 Lílẹ̀: Ìnjàn rèn-én mon wán làn-àn
 Ègbẹ̀: Jón-ón mín jón-ón

Lílẹ̀: Ansín tòṇ-un òṅkénrén
 Ègbè: Jón-ón mín jón-ón
 Lílẹ̀: Ànwòn lón-ón jón n jàn
 Ègbè: Jón-ón mín jón-ón
 Lílẹ̀: Ìnjàn rèn-én mon wán làn-àn
 Ègbè: Jón-ón mín jón-ón
 Lílẹ̀: Ansín bìn mín nímún jẹn
 Ègbè: Jón-ón mín jón-ón
 Lílẹ̀: Èn gbàn mín-ín nọwòn rèn-èn
 Ègbè: Jón-ón mín jón-ón
 Lílẹ̀: Ànwòn mín n bẹn nọjà
 Ègbè: Jón-ón mín jón-ón

Bí a bá fi afò òkè yìí wé èyí tó wà ní (àpẹẹrẹ 3) lókè, gbogbo iró fawèlì tó sù yọ nínú (àpẹẹrẹ 4) ni wòn jẹ aránmúpè, tí kò sì yẹ kí ó rí bẹẹ. Àwọn àgbààgbà Yorùbá gbé afò orin àlò yìí kalẹ̀ pẹ̀lú sítàì yìí, láti fi èfẹ̀ àtí àwàdà dá àwọn ọmọ wòn ní ara yá. Bákan náà èwè, a rí i pé òyè ìwádíí nípa àisàn ajemọ-òpónà-ajemóhùn àtí tojú-tẹnu gan-an ni àwọn Yorùbá ní lókàn nínú àgbékalẹ̀ afò orin àlò ìjàpá yìí, tí wòn fi lo sítàì ìránmúṣafò fún gbogbo àwọn iró fawèlì. Ohun tí ó mú wa gbà bẹẹ ni pé, wòn máa n gbé ìjàpá gan-an kalẹ̀ gégé bí èdà-ìtàn tó jèrè ìwà èsè kan, ní èyí tí wòn máa n fi òòlú gbígbóná lu ihò sí ojú, imú, ọfun àtí ẹnu rẹ̀ mọ̀ ìpàkọ̀ nínú àwọn àlò ìjàpá. Abala ibi tí àisàn ajemọ-òpónà-ajemóhùn-àtí-tojú-tẹnu ti n mú èniyàn ni wòn n ya àwòrán rẹ̀ nínú ìtàn ìjàpá lópò ìgbà. Èyí gan-an ló mú wòn gbà pé, kò sí ẹni tí yóò ní ihò ní àjà-ẹnu, erìgì, imú gígé, ètè gígé papọ̀ mọ̀ kàà ọfun, tí àbùdà ìṣafò rẹ̀ yóò já gaara.

Ọ̀nà àbáyọ̀ pàtàkì tí àwọn abẹ̀nà-ìmọ̀ wa ní àwọn Iléewòsàn Ìpínlẹ̀ Ọ̀gùn tí a lọ là kalẹ̀ fún wa lórí àisàn ètè gígé yìí kò níra. Ìgbàgbọ̀ wòn ni pé, ó yẹ kí àyèwò fínífinnì máa wà fún èyà-ara àwọn ọmọdè nígbà tí a bá bí wòn, bí ó bá sì ẹ́ẹ̀ ẹ́, kí a lo ẹ̀rọ-ìgbàlódé láti ẹ̀ àkíyèsí dídápé èyà-ara wòn náà nígbà tí wòn sì wà ní ipò ọ̀lẹ̀ nínú oyún, tí a oò lè tètè mọ̀ irúfẹ̀ àwọn òògùn tí aboyún náà gbódò ló. Àyèwò ọ̀lẹ̀ inú oyún tún fún wa ní ànfààní tó péye láti dáwọ̀ oògùn tí kò tọ̀ àtí irúfẹ̀ oúnjẹ tí kò tọ̀ fún àwọn aboyún. Gbogbo èyí jẹ̀ ọ̀diwòn ìdènà àisàn ajemọ-òpónà-ajemóhùn àtí tojú-tẹnu. Nínú àkọ̀lẹ̀ Cooper, Ratay àtí Marazita (2006:92), àbá ìṣẹ̀-abẹ̀ ni wòn dá fún ìwòsàn ètè gígé. Ìṣẹ̀-abẹ̀ yìí máa n la àwọn Dókítà lóòógùn, nítorí pé, ó nù ẹ̀ pẹ̀lú bíbu ẹ̀ran-ara-pààrò-ẹ̀ran-ara. Èyí tùmọ̀ sí pé, wòn yóò dí ààyè ètè tí ó gé náà nípa fífi ẹ̀ran-ara pààrò ààfo náà. Ìdí nìyí tí a fi gbà pé, àmójútó ọ̀lẹ̀ inú aboyún àtí ọmọ̀ tí a ẹ́ẹ̀ bí ni ọ̀nà tó dára jù lọ láti dènà àisàn ètè gígé tí ó jẹ̀ ọ̀kan lára àwọn àisàn ajemọ-òpónà-ajemóhùn-àtí-tojú-tẹnu.

3.3. Àisàn Ọfun

Dókítà Ọ̀gúnlọ́lá ṣàlàyé fún wa pé, àwọn èyà àisàn oríṣíí bíi márùn-ún lápapọ̀ àtí àwọn mǫ̀ràn tí kí í sáà ní ipa lórí àbùdà ìṣafò fún àwọn ọmọdè ni àwọn tó n ẹ̀ ẹ̀ àkóbá fún kàà ọfun, ọ̀lélé, àfàsé, èyìn ahòn, èdòfóró, kòmóòkun àtí àwọn ẹ̀ka rẹ̀ méjèèjì, tán-ánná àtí àláfó tán-ánná. Bí àwọn àisàn yìí ti jẹ̀ àisàn ọfun tó, kò sí èyà-ara èniyàn tí kí í ẹ̀ ẹ̀ àkóbá fún, títi kan ọ̀pọ̀lọ̀. Ìwádíí fi hàn pé, onírúurú ewu ajemọ-ìlera èniyàn ló rọ̀ mọ̀ àisàn ọfun yìí. Lára àwọn àisàn wònyí ni jẹjẹ ọfun, bèlúbélú, àfàsé wíwú, àfàsé lílà, àfàsé rírán (kíkóbó), ọ̀lélé jíjẹrà, ikó àhúgbẹ̀, ọfun gbígbe, èdòfóró sísúnkì, àláfó tán-ánná dídí àtí ẹ̀ka kòmóòkun yíyẹ.

Bákan náà ni Dókítà Ayédùn sàlàyé pé, ẹni tí jejerẹ ọfun n dà láàmú, irú wọn kì í ní ànfààní láti gbé éémí tó já gaara jáde fún àbùdà-ìṣafò tó mọyán lórí. Bákan náà, ẹwẹ, bí bèlúbèlú ọfun bá n yọ ẹniyàn lẹnu, inira nílá gbàà ni fún ẹniyàn. Ohun tí èyí máa n sàbà fà ni itọ àsun-ùndabọ lònà ọfun àti kẹlẹbẹ yíyí tí kì í fún ọfun ní ìsinmi. Gbogbo èyí a máa ẹe ìdíwọ fún ìṣafò gaara fún aṣafò. Bí àfàsé tí ó kojú sí ẹyìn ahọn, bá wú, ó máa n nira láti pe àwọn ìrọ afàfàsépè àti ìrọ afàfàséfètèpè, (Dollerbg, Manur àti Makai 2011:102). Ó tún máa n dènà pípe àwọn ìrọ afitán-anná-pè àti ọgòòrò àwọn ìrọ aránmúpè. Bí àfàsé bá là ní ọnà-ọfun ẹniyàn, àwọn ẹyà-ara-ìṣafò tó máa n ní àléébù ìṣafò máa n pọ. Lára irúfẹ àwọn ẹyà-ara náà ni ẹyìn ahọn, ààrin ahọn, òlélé, kàà ọfun, kàà imú, kàà ẹnu àti apá kan ní ẹyìn àfàsé. Bí èyí bá rí bẹẹ, ó tùmọ sí pé, ọgòòrò àwọn ìrọ-ìṣafò ni kò ní ẹe pé bí àfàsé bá là tàbí kí ó kóbó. Àfàsé mǐràn kì í tóbí tó bí ó ti yẹ. Èyí máa n wáyé láti igbà tí ẹyà-ara ọmọdé ti bẹrẹ sí ní í dàǔgbà. Bí a kò bá tètè kíyẹ sí irúfẹ àfàsé bẹẹ fún àwọn ọmọdé, yòò rán, tí kò ní tóbí tó bí ó ti yẹ. Àwọn ẹyà-ara kan a máa jẹrà tàbí kí egbò wà lára wọn, tí ó jẹ pé, bí egbò náà bá padà san, àléébù yòò bá àwọn ẹyà-ara náà. Lára àwọn ẹyà ara yìi ni a pè ní òlélé, ẹdòfóró àti tán-anná pèlú igànná ọfun. Àisàn tó rò mó àléébù ẹyà-ara bá yìi pọ. Lára àwọn àisàn náà ni òlélé jìjẹrà, ikọ àhúgbẹ, ọfun gbígbe, ẹdòfóró sí súnkì àti àlào tán-anná dídí. Àwọn àisàn yìi kì í fúnni ní ànfààní láti ẹe afọ tí ó já gaara.

Lópò igbà, àwọn ìrọ afitán-anná-pè, [h]; ìrọ afàfàsépè [g] àti [k]; ìrọ afàfàséfètèpè [gb]; ìrọ afàjàpè [j]; ìrọ afàjàferigipè [j]; àti gbogbo àwọn ìrọ aránmúpè [n], [m], [ǎ], [ě], [ĩ], [č], àti [ũ]ni àisàn ọfun máa n ẹe àkóbá fún. Onírúurú ọnà ni àwọn Onímò-; ilera là kalẹ fún itọjú àisàn ọfun. Ìdí ni pé, àbùdà ọtọtọ ni àwọn àisàn náà ní. Kò sí èyí tó dàbàà ịṣẹ-abẹ fún àisàn ọfun nínú àwọn abénà-ìmọ wa àti àwọn onímò tí a yẹ ịṣẹ wọn wò. Gbogbo àwọn onímò tí a yẹ ịṣẹ wọn wò lórí àisàn ọfun fi yé wa pé, ohun tó rọrùn jù lọ fún iwòsàn àisàn ọfun ni òògùn lílò àti ikíyèsára. Alamondi (2014:201) gbà pé àwọn oníwòsàn àisàn ọfun kan a máa lo ịṣẹ-abẹ fún iwòsàn àisàn náà, sùgbón, kì í ẹe ilànà tó dára. Àwọn abénà-ìmọ wa kan náà kín èrò onímò yìi lẹyìn pé, wọn n ẹe ịṣẹ-abẹ fún àwọn àisàn bí òlélé wíwú, gbọfungbọfun àti àfàsé lílà, ní èyí tí kò bójú mu. Ohun tí a ẹe àkíyèsí nínú ojú-iwòye àwọn Oníwòsàn tí a fi ọrọ wá lẹnu wò àti àwọn onímò tí a yẹ ịṣẹ wọn wò ni pé, ewu n bẹ nínú ịṣẹ-abẹ àisàn ọfun.

3.4. Akokoro

Àlàyé tí Dókítà Ojúgbélẹ ẹe fún wa nípa akokoro yìi ni pé, kòkòrò-àrùn kan ló n fa àisàn èyí, tí ó sì yàtò sí gbogbo àwọn ẹyà àisàn ajemọ-òpónà-ajemóhùn àti tojú-tẹnu. Ohun tí ó fa iyàtò àisàn yìi sí àwọn àisàn yòókù rẹ tí wọn jẹ mó ojú, ẹnu, ọfun àti imú ni pé, púpọ nínú àwọn àisàn náà ló jẹ mó ibí-omọ, tí omọ tilẹ lẹ jogún rẹ nínú okùn-ibí àwọn òbí rẹ. Akokoro kì í ẹe àisàn okùn-ibí, bí ó tilẹ jẹ pé, ó wà lára àwọn àjàkálẹ àrùn tí n fò kúrò ní ibudó kan sí òmíràn. Ìdí eyín níbi tí àwọn eyín n fi egbò múlẹ sí ni kòkòrò yìi n ẹe ọṣẹ fún. Bí akokoro bá kọ lu eyín, oríṣiì jànbá ló n fà fún eyín. Bí ó bá jẹ omọdé tó ẹṣẹ hu eyín àkòhù ni akokoro kọ lu eyín rẹ, ó lẹ ẹe okùnfà erigi lílà. Lára ọṣẹ mǐràn tí Dókítà Ògúnlólá sàlàyé pé akokoro tún máa n ẹe fún àwọn ẹniyàn ni eyín pípón, eyín fífọ, ihò ní gbòngbò idí eyín, eyín jìjẹrà, gbòngbò idí eyín wíwú àti àwọn mǐràn bẹẹ. Ẹyà àisàn mǐràn tó tún fi ara pé akokoro yìi nínú ẹnu ni iyọrọ.

Àwọn abénà-ìmọ wa tí a ẹe iwádíí lódò wọn fi yé wa pé, àléébù nílá ni iyọrọ náà n fà fún ẹniyàn. Lójú àwọn onímò bí Ìṣòlá (2018:65), Taylor (2000:78), Scapoli àti Martine (2004:34), iyọrọ kò sí lára àwọn àisàn tí n fa àléébù ìṣafò. Ìwádíí fi hàn pé, onírúurú ọnà ni àwọn àisàn ajemọ-òpónà-ajemóhùn-àti-tojú-tẹnu n gbà fa àkùdé bá afọ sise. Lònà àkòkọ, wọn n ẹe àkóbá tààrà, tí a lẹ tètè ẹe àkíyèsí wọn. Irú èyí ni àwọn àisàn bí ètè gígé, ahọn lílò, eyín lílà àti ọfun dídùn n fà. Dókítà

Ojúgbélẹ̀ tilẹ̀ fí yé wá pé, bí a bá kíyèsí àwọn àìsàn bí ìyòrò tí a mú ẹ̀nu bá yìí, àkóbá tí wọn ń ẹ̀ fún ìṣe-òkàn àti ìbágbépò àwọn ọ̀mọ̀dé kò kéré. Ọ̀rùn ẹ̀nu a máa dín ìpele ifọ̀kàntán àwọn ọ̀mọ̀dé kù láti bá àwọn ènìyàn sòrò. Fún ìdí èyí, àwọn ọ̀mọ̀ náà lè bèrẹ̀ sí ní í hu ìwà àìlèsòrò láwùjọ̀ tí yóò sì mó wọn lára. Ọ̀nà àbáyọ̀ tí àwọn abẹ̀nà-ìmọ̀ wá dábaa fún irúfẹ̀ ìwòsàn àwọn àìsàn bèẹ̀ ní ìgbànímòràn fún àwọn ọ̀mọ̀dé àti òògùn lílò.

Gégẹ̀ bí àlàyé tí Dókítà Ayédùn ẹ̀ fún wá pé, onírúurú ọ̀nà ní a lè gbà ẹ̀ ìwòsàn fún àìsàn akokoro náà. Lára irúfẹ̀ àwọn ọ̀nà bèẹ̀ ní òògùn lílò, ìdènà àìsàn yìí nípa gbígba àwọn ọ̀mọ̀dé nímòràn. Ìmòràn tí àwọn oníwòsàn àìsàn akokoro ń gba àwọn ènìyàn dá lórí ohun jíjẹ̀ àti mímu. Ìwádìí fí hàn pé, àwọn ohun didùn tí a ń jẹ̀ àti àwọn tí a ń mu ló sába ń ẹ̀ okúnfà àìsàn akokoro. Bí èyí bá rí bèẹ̀, ìgboràn sànjú ẹ̀bọ̀ rírú ní a ń pe irúfẹ̀ ilànà ìṣewòsàn yìí. Ìdí ní pé, bí a bá ti tẹ̀lẹ̀ àwọn ilànà tí àwọn oníwòsàn là kálẹ̀ fún wá, ó ẹ̀ ẹ̀ kí àìsàn náà má ẹ̀ ènìyàn. Bí àìsàn yìí bá ẹ̀ ènìyàn, kí í ẹ̀ àbùdá ìṣafò nikan ló ń ẹ̀ àkóbá fún, bí kò ẹ̀ gbogbo oríkèèríkèè ẹ̀ya-ara ènìyàn títí kan ọ̀pọ̀lọ̀ tí kò ní jẹ̀ kí ó sinmi. Wọn a máa se ìṣe-abẹ̀ fún akokoro nípa yíyọ̀ eyín tí kòkòrò náà sá pamọ̀ sí, sùgbón, àwọn oníwòsàn àìsàn yìí tún fí yé wá pé, bí a yọ eyín tí kòkòrò náà sá sí, yóò tún fò sínú eyín mìíràn. Àwọn òògùn kan a máa pa kòkòrò yìí, bí kò bá tū gbilẹ̀ púpọ̀. Ọ̀nà tó dára jù lọ ní dídènà akokoro àti gbogbo àwọn àìsàn ajẹmọ̀-òpónà-ajẹmóhùn-àti-tojú-ẹ̀nu yòókù.

4. Àgbálogbábò

Nínú ìwádìí yìí ní a ti ẹ̀ afihàn àwọn àìsàn tó ń ẹ̀ àkóbá fún àbùdá ìṣafò fún àwọn ọ̀mọ̀dé. Àwọn àìsàn náà pọ̀, sùgbón, a ẹ̀ àkójopọ̀ gbogbo wọn sí ìsòrí mẹ́ta, tí ó fún wá ní ànfààní láti ẹ̀ àgbéjádẹ̀ ìmọ̀ lórí gbogbo wọn papọ̀. Ìwádìí yìí fí hàn pé, àwọn ènìyàn kí í kọ̀ ibi ara sí àìsàn ajẹmọ̀-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-ẹ̀nu. Àwọn ohun tí a lérò pé ó fà á, tí àwọn ènìyàn kò fí kọ̀bi ara sí àwọn àìsàn náà ní pé, kò sí àgbéjádẹ̀ ìwádìí tó rinlẹ̀ lórí wọn láti fọ̀nrere ewu tó rọ̀ mó àwọn àìsàn náà. Ohun tí àwọn abẹ̀nà-ìmọ̀ wá tilẹ̀ sàlàyé fún wá ní pé, ó yẹ̀ kí ìjọba tẹ̀ra mó ìkéde tó jẹ̀ mó ìwòsàn àwọn àìsàn yìí. Ohun mìíràn tún ní pé, àwọn onímọ̀ máa ń sába ẹ̀ àṣàyan àwọn àìsàn náà láti wádìí nípa wọn dípò tí wọn yóò fí kó wọn papọ̀ bí èyí tí a ẹ̀ nínú ìṣe yìí. Èyí ló fà á, tí àwọn ènìyàn kò fí mó àjọṣepọ̀ tó wà láàrin àwọn àìsàn náà àti ọ̀ṣẹ̀ tí wọn ń ẹ̀ fún àgọ̀-ara ènìyàn, ní èyí tí ìwádìí yìí ẹ̀ afihàn rẹ̀.

Ìwádìí yìí tún fí hàn pé, ọ̀ṣẹ̀ tí àwọn àìsàn ajẹmọ̀-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-ẹ̀nu ń ẹ̀ fún àbùdá ìṣafò àwọn ọ̀mọ̀dé kò kéré. Bí a bá bèrẹ̀ láti orí àwọn àìsàn yìí tí wọn ń ẹ̀ àkóbá fún àwọn ẹ̀yà-ara ìṣafò tó wà ní ìta gbangba bí imú, ètè, erìgì àti ahọn pẹ̀lú àjà ẹ̀nu, àìsàn yìí máa ń gẹ̀ àwọn ẹ̀yà-ara ìṣafò náà ní. Bí àwọn ẹ̀yà-ara ìṣafò tí a tọ̀ka sí wònyí bá là, tàbí ọ̀kan nínú wọn gé, ó máa ń ran àwọn yòókù. Ìdí nìyí, tí àwọn Yorùbá fí máa ń sọ pé, àìsàn tó bá dé bá ojú, yóò bá imú. Bí àìsàn yìí bá ti ẹ̀ àkóbá fún àwọn ẹ̀yà-ara tí a mẹnú bá wònyí yóò fà àlẹ́bù fún àbùdá ìṣafò ọ̀mọ̀dé.

Nínú ìwádìí yìí, a rí í pé àwọn Yorùbá tí ní ohun tó jọ̀ àkíyèsí nípa àìsàn ajẹmọ̀-òpónà-ajẹmóhùn àti tojú-ẹ̀nu tẹ̀lẹ̀. Àyẹ̀wò àgbékalẹ̀ ilànà tí wọn fí ń kọ̀ àwọn ọ̀mọ̀ wọn ní ìmọ̀ èdà-èdè àti ìmọ̀ ìṣowọ̀lo-èdè nínú àwọn ewì alohùn ọ̀mọ̀dé pẹ̀lú àwọn lítírẹ̀ṣọ̀ alohùn ọ̀mọ̀dé mìíràn ló fún wá ní ọ̀yẹ̀ èyí. Ìwádìí fí hàn wá pé, àwọn Yorùbá a máa wádìí nípa àlẹ́bù ìṣafò nínú ilànà ìṣafò àti ìṣowọ̀lo-èdè àwọn ọ̀mọ̀ wọn. Bí wọn bá sì tí rí í pé àkùdẹ̀ wà nínú ìṣowòsòrò àwọn ọ̀mọ̀ wọn ní àkókò tí ó yẹ̀ kí pípe àwọn ìrò ìṣafò kan ti dá sáká lẹ̀nu wọn, wọn yóò gbà pé àìsàn ajẹmọ̀-òpónà-ajẹmóhùn-àti-tojú-ẹ̀nu ló ń yọ̀ ọ̀mọ̀ náà lẹ̀nu. Lóòótọ̀, àwọn Yorùbá kò pe àwọn àìsàn náà papọ̀ ní èdè ìpẹ̀rí tí ìwádìí yìí fún un, sùgbón, orúkọ̀ ọ̀tọ̀tọ̀ tí wọn fún àwọn àìsàn náà lókòkọ̀kan wà ní ìbámu pẹ̀lú ìtumọ̀ tí àwọn oníwòsàn ìgbàlódẹ̀ náà fún wọn. Fún ìdí èyí, kò fí bèẹ̀ sí ìyàtò nínú àwọn

àisàn yíi káàkiri àgbáyé. Nítorí nàà, a gbódò kọ ibi ara sí i ní ilẹ̀ Adúláwò níbí, kí a máa ẹ̀ ̀papò iwádíí lórí wọn láti mọ̀ àkóbá wọn ń ẹ̀ fún àgò-ara ènìyàn.

Ètò-ilera ajemọ̀-àbùdá-èdà-èdè àti Ìṣowọ̀lo-èdè ni iwádíí yíi gùn lẹ̀ lórí àwọn àisàn ajemọ̀-òpónà-ajemóhùn àti tojú-tẹnu. Nítorí nàà, ó yẹ kí iwádíí lẹ̀ wáyé lórí àwọn àisàn wònyí láti rí ijìnlẹ̀ imọ̀ nípa bí wọn ẹ̀ ní ipa lórí ètò-ìbágbépò, ẹ̀sìn, ìṣẹ̀lú, ọ̀rọ̀-ajé àti àwọn ẹ̀ka-imọ̀ miiṣà. Ìdí ní pé, kò sí ẹ̀ka-imọ̀ tí kò ní ohun kan tàbí òmíràn láti fi kún imọ̀ nínú ètò-ilera èdà ènìyàn. Abala kan nínú ètò-ilera èdà ènìyàn ni àwọn àisàn ajemọ̀-òpónà-ajemóhùn-àti-tojú-tẹnu jẹ̀ mọ̀, tí àwọn Aláwò funfun kò sì fi ọ̀wọ̀ yẹpẹ̀rẹ̀ mú iwádíí nípa wọn àti ọ̀nà àbáyọ̀ fún iwòsàn ẹ̀sẹ̀ lórí àwọn àisàn yíi. Iwádíí yíi tún fi hàn pé, àwọn àisàn yíi a máa jẹ̀ mọ̀ ibi-omọ̀ ju ti àjẹbí tàbí àjàkálẹ̀-àrùn lọ. Ó tùmọ̀ sí pé, ọ̀pọ̀ àwọn omọ̀ tí àisàn wònyí ń ẹ̀ ọ̀sẹ̀ fún ni wọn gbé àisàn nàà wáyé. Ìdí nìyí tí àwọn oniwòsàn tí a ẹ̀ iwádíí lódò wọn àti àkọ̀sílẹ̀ àwọn onímọ̀ ịṣàájú tí a ẹ̀ fi gbà pé, ọ̀nà kan pàtàkì tó tọ̀ fún iwòsàn àwọn àisàn yíi ni dídènà rẹ̀ ịṣàájú kí a tó bí omọ̀ àti ní kété tí omọ̀ bá ẹ̀sẹ̀ dé ayé.

Ìwé-Ìtọ̀kasí

- Agbenorku, T. (2013). *A case and Review of Noma*, Los Angela, (12), 56-89
- Alamondi, K. (2014). “Risk factors in smoking during pregnancy”, Keith F., *Mother Care and Medications*; Los Angela, (13), 78-103
- Allaghra, Kh. H. (2015), ‘Noma: The Ulcer of Extreme Poverty’, Engel, N. *Journal of Canada Dental Association*: 71, (10): 75
- Cooper, Ratay àti Marazita (2006), ‘A Recent Updates of Noma’ Martinelli, J.A. *Global Journal of Health Science*, Londo, (15), 3-43
- Dollberg, S., Manur Y., àti Makai, E. (2011). *Evaluation of Speech Intelligibility in Children with tongue tie*. Act Padeastric.
- Gutkowski, L. Shirley Li., àti Tmbrey Y. (2016). *Evaluation of Tongue-tie: The range of motion of the tongue should be assessed in all patients*. www.Rdhmag.com.
- Ìṣòlá, S.A (2018) “Ìtupalẹ̀ Ìṣowọ̀lo-Èdè àti Àkóónú Ewì Alohùn Omọ̀dé Ní ẹ̀ Yewa-Àwòrì, Ègbá àti Ìjẹ̀bú ní Ìpínlẹ̀ Ògùn”; M.A. Thesis, Deoartment of Linguistics and African Languages, Ọ̀báfẹ̀mi Awólówò University, Ilé-Ifẹ̀.
- Scapoli, Marchesimi àti Martine, Ui (2004). “Speech Disorder and Articulation”, Napholli, J. *Child Health Conditions*; London, Global Health
- Taylor, M. (2000). ‘Case Report Journey of Noma’, Dorith, M. *Eplast*: (56), 76-96
- Watkins, T., Meyer, G., Straus, K. àti Aylsworth, B. (2014) *Risk Factors for Noma Diseases: A Six Years Prospective Mached Case Control Study*, London, Global Health
- Wright, J.E. (1995) ‘Tongue tie: Effectness of Tongue-tie Division for Speech disorder in children.’ Toshimtsus, M., Tomoni, N., Chie, T. *Journal of Paediatrics Child Health in Yasuo Ito*